

СУТНІСТЬ ТЕРМІНА «КЛОПОТАННЯ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Розглядаються проблеми змісту терміну «клопотання», визначення ознак даного поняття та його значення для кримінального процесу.

Ключові слова: клопотання, процесуальні дії та рішення, права та законні інтереси.

Рассматриваются проблемы содержания термина «ходатайство», определения признаков данного понятия и его значения для уголовного процесса.

Ключевые слова: ходатайство, процессуальные действия и решения, права и законные интересы.

In the article the problems of maintenance of term are examined «application», decisions of signs of this concept and his value for criminal process.

Key words: application, judicial actions and decisions, rights and legal interests.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Отже, діяльність держави спрямовується на повне забезпечення, реалізацію та здійснення прав людини у всіх сферах життєдіяльності. Говорячи про сферу кримінального судочинства, в ч. 6 ст. 16 – 1 КПК України передбачено, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та здійснення наданих їм прав¹. Крім того, у ст. 53 КПК України міститься вимога, щодо того, що суд, прокурор, слідчий і особа яка проводить дізнання, зобов'язані роз'яснити особам, які беруть участь у справі їх права та забезпечити можливість здійснення цих прав. Одним із таких прав є право на заявлення клопотання, яке мають всі суб'єкти кримінального процесу. Заявлення суб'єктами процесу клопотань є одним із дієвих засобів, які дають їм можливість реалізовувати та відстоювати свої права та законні інтереси, а органам, які ведуть процес – забезпечити здійснення завдань кримінального судочинства, визначених у ст. 2 КПК України – охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

На даному етапі ні чинне кримінально – процесуальне законодавство, ні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не містять визначення «клопотання в кримінальному процесі в Україні», що унеможливило його однакове розуміння суб'єктами кримінального процесу.

Серед авторів, які займалися дослідженням проблеми визначення поняття «клопотання» у кримінальному процесі в радянський період (з 1917 по 1991 ро-

---

© СМАГІНА Дарина Валентинівна – ад'юнкт Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ки) були: О.Г. Торянніков², П.А. Лупинська³, Т.В. Варфоломієва⁴, З.В. Макарова⁵, Ю.І. Стецовський⁶ та інші; на сучасному етапі (з 1991 року по теперішній час) були: Л.М. Лобойко⁷, В.М. Тертишник⁸, Л.В. Черечукіна⁹, А.Г. Алексєєв¹⁰, О.О. Максимов¹¹, А.Ю. Строган¹² та інші. Однак треба відзначити, що всі ці автори не дають однакового розуміння цього терміну.

За загальним тлумаченням «клопотання» – офіційне прохання кого-небудь про що-небудь¹³; за словником української мови, клопотання – це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод¹⁴. У юридичному енциклопедичному словнику поняття «клопотання» сформульовано в двох значеннях. Перше – загальнотеоретичне, розкривається як офіційне прохання або подання, адресоване державним органом чи громадською організацією у вищестоящі інстанції. Друге – кримінально-процесуальне, розглядається як офіційне прохання про вчинення процесуальних дій або прийняття рішень, звернене до органу дізнання, слідчого, прокурора, судді чи суду¹⁵.

При ретельному аналізі наукових юридичних джерел, з'ясувалося, що в юридичній думці не сформулювалося єдиного підходу до визначення терміну «клопотання». Так, думки вчених, на наш погляд, можна розділити на три основні групи. Перша група вчених, серед яких Ю.І. Фединський¹⁶, О.В. Хімичева¹⁷, А.К. Кулбаєв¹⁸ та інші, розглядає клопотання, як звернення з проханням учасників кримінального процесу до осіб, що уповноважені здійснювати кримінально-процесуальну діяльність. Ми не підтримуємо цю точку зору, бо звернення більш стосується заяв та повідомлень. Друга група, представниками якої є А.Я. Меженцева¹⁹, В.І. Зажицький²⁰ та інші, – визначає клопотання як процесуальне право учасників кримінального процесу. Ми повинні не погодитися з даною думкою, тому що як право, клопотання знаходить свій вираз у втіленні через гарантоване державою в особі відповідних державних органів право суб'єктів кримінального процесу на заявлення клопотання, що є засобом захисту їх прав та законних інтересів. Третя група, такі вчені, як Н.А. Власова²¹, О.В. Гриненко²², Т.Т. Алієв²³, розуміє клопотання як офіційне або неофіційне прохання, адресоване дізнавачу, слідчому, прокурору, суду про виконання певних процесуальних дій та рішень. Ми підтримуємо дану думку вчених і вважаємо, що визначення клопотання як прохання є найбільш юридично правильним рішенням. Однак є і поодиначні розуміння поняття «клопотання», наприклад, В.Т. Нор дає визначення «клопотання прокурора», під яким розуміє прохання прокурора про доповнення доказової бази, на основі якої суду потрібно буде прийняти правильне рішення у справі²⁴. На наш погляд, недоліком цього визначення є неврахування того, що клопотання стосується не тільки процесу доказування, а й інших процесуальних дій та рішень (уточнення позовних вимог, надання можливості ознайомитися з матеріалами справи).

Отже, при дослідженні визначень поняття «клопотання» ми робимо висновок, необхідності уніфікації тлумачення цього поняття з метою його однакового розуміння усіма особами, залученими у сферу кримінального судочинства України. Незважаючи на певні відмінності, всіма авторами виділяються такі основні ознаки клопотання: офіційність прохання, що міститься в клопотанні; наявність конкретної особи, до якої заявляється клопотання (дізнавач, слідчий, прокурор, суд).

Однак для формулювання найбільш чіткого поняття, на наш погляд, потрібно визначити наступні елементи (ознаки):

1) мета клопотання – повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи, встановлення обставин, які мають значення для справи, за допомогою яких суб'єкт

кримінального процесу може здійснити або задовольнити своє право чи законний інтерес, а також забезпечення реалізації прав і законних інтересів суб'єктів кримінального судочинства;

2) зміст клопотання – офіційне прохання про провадження певних процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень або відмову від цього О.В. Грищенко зазначає, що офіційний характер клопотання означає, що клопотання може бути заявлено: а) лише в рамках порушеної кримінальної справи; б) особою, яка наділена відповідним правом; в) особі, яка правомочна вирішувати клопотання; г) відносно питань, які відносяться до суті справи; д) у встановленій законом формі²⁵. В цілому ми погоджуємося з думкою автора, окрім тільки того, що клопотання може бути заявлене після порушення кримінальної справи, оскільки, на нашу думку, зацікавлені особи володіють правом вносити клопотання ще під час проведення дослідчої перевірки;

3) форма клопотання – усне чи письмове прохання суб'єктів кримінального процесу до офіційного адресата (дізнавач, слідчий, прокурор, суд); на жаль, закон не містить вимогу про обов'язкову усну чи письмову форму заявлення клопотання;

4) суб'єкт заявлення клопотання – в чинному КПК України такими суб'єктами визначені: підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, однак на нашу думку – це дуже вузьке коло осіб, які мають право на заявлення клопотання, визначене у законі. Тому, було б доцільним, надати таке право усім суб'єктам кримінального процесу з метою захисту їх прав та законних інтересів;

5) суб'єкт розгляду та вирішення клопотань – в КПК України ними є особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор та суд. Особою чи органом, яка має відповідні повноваження на розгляд та вирішення клопотання є та особа чи орган, в провадженні якої знаходиться кримінальна справа на момент розгляду.

Таким чином, спираючись на вищевказані ознаки, вважаємо, що клопотання – це офіційне письмове або усне прохання суб'єктів кримінального процесу, звернене до органів дізнання, слідчого, прокурора та суду про проведення певних процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень або відмову від цього, з метою повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи, встановлення обставин, які мають значення для кримінальної справи, забезпечення реалізації прав та законних інтересів особи – заявника, її представників та інших осіб, права та законні інтереси яких стосуються дій чи рішень в кримінальному процесі. Також вважаємо за доцільне тлумачення вказаного поняття включити до ст. 32 КПК України, і детально роз'яснювати суб'єктам кримінального процесу при вчиненні тих чи інших процесуальних дій.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що право на заявлення клопотання в кримінальному процесі є одним із важливих, яким наділені усі суб'єкти процесу для захисту своїх прав та законних інтересів, реалізація цього права сприяє їх активній участі у дослідженні обставин справи та забезпечує охорону їх законних інтересів. Крім того це право є і суттєвою гарантією, яка забезпечує повне, всебічне та об'єктивне розслідування справи, і джерелом інформації про недоліки у роботі органів дізнання та слідства, прокуратури та судів і виступає важливим засобом відновлення порушених прав та законних інтересів. Отже, клопотання у кримінальному процесі забезпечує змагальність сторін, сприяє повному, всебічному та об'єктивному дослідженню органами дізнання, слідчим, прокуро-

ром та судом обставин справи, є засобом захисту та охорони прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу.

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України* : зі змінами та допов. станом на 1 лют. 2007 р. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. – 200 с. **2.** *Торянников А.Г.* Права за щитника на заявлення ходатайств и принесение жалоб в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, судоустройство, прокурорский надзор, криминалистика». – М., 1983. – 22 с. **3.** *Лушинская П.А.* Ходатайства и жалобы // Проблемы кодификации уголовно-процессуального права : сб. статей. – М., 1987. – С. 66–67. **4.** *Варфоломеева Т.* Клопотання захисника на попередньому слідстві // Радянське право. – 1984. – № 7. – С. 34–37. **5.** *Макарова З.В.* Участие адвоката – защитника на предварительном следствии : учеб. пособ. – Куйбишев : Изд-во Куйбышевского гос. ун-та, 1978. – 304 с. **6.** *Стецовский Ю.И.* Уголовно – процессуальная деятельность защитника. – М.: Юрид. лит., 1982. – 312 с. **7.** *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посіб. – К.: Істина, 2005. – 456 с. **8.** *Тертишник В.М.* Кримінально – процесуальне право України: підручник. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с. **9.** *Черечукіна Л.В.* Процесуальний порядок заяви клопотань і подання скарг про провадження слідчих дій, їх вирішення та оскарження процесуальних рішень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза». – К., 1998. – 18 с. **10.** *Алексеев А.Г.* Вопросы теории и практики заявления, рассмотрения и разрешения ходатайств в уголовном процессе Российской Федерации: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Барнаул, 2005. – 223 с. **11.** *Максимов О.А.* Правовой институт ходатайств и жалоб на досудебных стадиях уголовного процесса Российской Федерации как способ защиты прав граждан: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2005. – 223 с. **12.** *Строган А.Ю.* Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». – К., 2008. – 16 с. **13.** *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. Ок. 57 000 слов / С.И. Ожегов [под ред. Шведовой Н.Ю.]. – М.: Рус. яз., 1987. – С. 751. **14.** *Словник української мови.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // slovnynk.net /](http://slovnynk.net/). **15.** *Юридический энциклопедический словарь* / Гл. ред. А.Я. Сухарев. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – С. 399. **16.** *Большой словарь официальных юридических терминов* / [сост. Ю.И. Фединский]. – М.: Экономика, 2001. – С. 621. **17.** *Химичева О.В.* Ходатайства и жалобы // Уголовный процесс : сб. учебн. пособ. Общая часть: вып. 1. – М.: ИМИ, ГУ МВД России, 2002. – С. 241. **18.** *Кулбаев А.К.* Заявление и разрешение ходатайств в уголовном процессе (по материалам Кыргызской Республики и Российской Федерации): дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.К. Кулбаев. – М., 1999. – С. 28. **19.** *Меженцева А.Я.* Ходатайства в советском уголовном судопроизводстве // Вопросы борьбы с преступностью: вып. 37. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 60. **20.** *Российская криминологическая энциклопедия* / [Алексеев А.И., Артамонов А.А., Ахметшин Х.М. и др.]; под. общ. ред. А.И. Долговой. – М.: Норма – ИНФРА – М, 2000. – С. 767. **21.** *Власова Н.А.* Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования // Государство и право. – 2006. – № 4. – С. 42. **22.** *Гриненко А.* Псевдомотивированный отказ в удовлетворении ходатайств на предварительном следствии // Уголовное право. – 2000. – № 4. – С. 44. **23.** *Алиев Т.Т.* Уголовно-процесуальное доказывание. – М., 2002. – С. 102. **24.** *Прокурорський нагляд в Україні* : курс лекцій для студентів юрид. вищих навч. закладів / [В.Т. Нор, Я.О. Береський, І.І. Когутич та ін.]; за ред. В.Т. Нора. – Львів: Тріада плюс, 2002. – С. 191. **25.** *Гриненко А.* Псевдомотивированный отказ в удовлетворении ходатайств на предварительном следствии // Уголовное право. – 2000. – № 4. – С. 44.